

BUDA ATTILA

Kosztolányi és a Nyugat Barátok Köre

1930 áprilisának a végén, Móricz Zsigmond, mint a Nyugat anyagiakban is egyedüli döntéssel rendelkező szerkesztője,¹ számvetést készített az első, Osvát utáni negyed-évről.² A végeredmény nem volt valami fényes: a folyóirat teljes vesztesége majdnem megegyezett azzal az összeggel, amennyivel Babits járult hozzá az év elején a lap fenntartásához. Ezért Móricz gyorssegélyként igénybe vette Hegedüs Lóránt pénzügyi segítségét,³ majd tervet készített a hirdetésszám növelésére, és eltöprengett, hogyan lehetne megteremteni és megszervezni egy olyan Nyugat-közönséget, amely az előfizetők számának növekedését is eredményezhetné.

A Nyugat már az első évfolyamától kezdve nehezen illeszkedett a hagyományos hazai lap- és olvasói struktúrába. Működését állandó válságok kísérték, amelyek – a kritikákon és támadásokon kívül – részben a szerzők, részben az olvasók, részben az önkéntes és/vagy megnyert mecénások miatt törtek ki. Az előfizetők számának növelése érdekében az első világháború előtt fővárosi és vidéki matinékat rendeztek, közvetlenül az Osvát halálát megelőző években pedig – blikkfangos, közérdeklődésre számot tartó témájú – írásos anketokat tartottak, több számon keresztül: 1926-ban a házasság válságáról, 1927-ben az irodalmi indiszkrécióról, 1928-ban a magyar drámaírás válságáról. Móricz számára tehát már voltak példák a lap szerkesztéstörténetéből arra, hogyan lehet kezdeményezni szerzők és olvasók közvetlen, illetve közvetett (célzott írások által közvetített) találkozását.

A gondolat év eleji felmerülése után Móricz a megvalósítást először szövetkezeti alapon képzelte el, a résztvevők folyószámla-nyitásával.⁴ A tagoknak nyújtott kedvezmények között gondolt a Nyugat régebbi lapszámainak olcsó kiadására: ha beválik, két legyet ütve egy csapásra.⁵ Nyáron Hévízen tárgyalt az akkor még csak elképzelt rendezvények témáiról Nagy Endrével, aki korábban több fővárosi kabarét vezetett, s könnyen tudott kapcsolatot teremteni a pódium és hallgatósága között. Azonban, ezzel párhuzamosan a másik elképzelés is foglalkoztatta Móriczot: a tervezett előadásorozat mellett létre akarta hozni a Nyugatbarátok Irodalmi Szövetségét

¹ BUDA Attila, *A Nyugat Kiadó története*, Bp., Borda Antikvárium, 2000, 83–111.

² MÓRICZ Virág, *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*, Bp., Szépirodalmi, 1967, 193–194.

³ Hegedüs Lóránt – Móricz Zsigmondnak. (Bp., 1930. június 24.) = *Móricz Zsigmond a Nyugat szerkesztője*, szerk. TASI József, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1984, 118, 144–145.

⁴ MÓRICZ, *i. m.*, 201.

⁵ Nyugat, 1930. június 1.

is, amelynek tagjai (az évi tagdíj befizetése után) a folyóirat mellé „tíz kötet elsőrangú szépirodalmi munkát” kaptak volna: Kosztolányi Dezső, Erdélyi József, Szabó Pál, Kodolányi János, Hevesi Sándor, Gellért Oszkár, Pap Károly egy-egy kötetét, valamint két gyűjteményt, egyet Babits, egyet pedig a saját szerkesztésében.⁶ A két antológia meg is jelent még Móricz szerkesztése alatt, de a tervezett köteteket már csak 1933 tavasza után adta ki a Nyugat. Viszont a Nyugat Barátok Köre 1931 elejétől rendszeres előadásokat tartott a Britannia szálló egyik termében. Móricz Virág úgy emlékezett, hogy apja megegyezett a szálloda tulajdonosával: bérleti díjat ugyan nem fizet, de garantálja, hogy minden jelenlévő egy bizonyos összegű vacsorát elfogyaszt. S a meghívottak közé sorolta a lap szerzőit, családtagjaikkal együtt.

1931 januárjától tehát elkezdődtek a Nagykörúton, a Nyugati pályaudvar közelében lévő Britannia Szálló egyik termében a Nyugat Barátok Köre napi előadásai. Eleinte hetente előre megállapított és közölt programmal, később – ahogy a Nyugatban olvasható programok és beszámolók mutatják – csak az est vendégének, vendégeinek nevét közölték, maga az előadás tárgya a helyszínen, némi rögtönzéssel alakult ki.⁷ A házigazda, aki önálló esteket is tartott, Nagy Endre volt. Január elsején házszenelőt és pótszilvesztert rendeztek, harmadikán Móricz Zsigmond kezdte a fellépők sorát, *Kik a Nyugat barátai* című előadásával. Az 1931-es évben, amikor Kosztolányi is több alkalommal egy-egy délután/est résztvevője volt, Móricz a várható előfizetőket a kortársasági közbeszédének irodalmi és lélektani érdeklődése felől akarta megközelíteni, s ennek megfelelően állította össze a havi műsorokat, a meghívott és felléptetett divatos szerzőkkel, témákkal kitöltve. Költői délutánjain főleg a Nyugat körébe tartozó, a lapot reprezentáló, nem első vonalbeli szerzők szerepeltek, többek között Erdélyi József, Gellért Oszkár, Somlyó Zoltán, Szép Ernő – több alkalommal is, de például a szuggesztív Karinthy is gyakran szerepelt a megszólaltatottak között. A versek előadói Simon Jolán (Kassák Lajos felesége), Simonyi Mária (Móricz felesége) is ebből a körből kerültek ki: de mondott verset Ascher Oszkár is. Akadtak extrém témák is a programok között. Egy alkalommal például Illyés Gyula saját verseit kritizálta, legalábbis az előzetes cím szerint:⁸ nagy kár, hogy az utókor számára nem áll rendelkezésre az előadás szövege. Másfelől gyakran tárgyaltak pszichoanalitikai kérdéseket (a szégyen és a bűntudat, a zseni és a vérbaj, vagy a mozgás lélektani hátteréről), valamint úgynevezett női témákat (felolvasás a nőiességről, női témák, a nőíró problémája stb.).

Ebbe a félig irodalmi, félig csevegő, ám jólétesült körbe bekapcsolódott Kosztolányi Dezső is: 1931. január 20-án *A versről*, március 14-én *A regényről*, április 14-én *A kínai lélekről és versről* címmel tartott előadást, október 8-án pedig *A magyar nyelvtisztaságról*. És jelen volt a Nyugat Barát Kör rendezvényein költőként is: május 21-én és november 28-án feleségével volt közös estjük, január 24-én, április 11-én,

⁶ MÓRICZ, *i. m.*, 215–216.

⁷ *Uo.*, 272–375.

⁸ A Nyugat Barátok Köre előadásairól az egyes Nyugat-számok a reklámok között közöltek összesítéseket. Ezek az oldalak számozatlanok. A tanulmányban közölt előadáscímek ezekből a reklámokból valók.

június 11-én, június 20-án, október 1-jén pedig mások szavalták a verseit. Április 18-án Nagy Endre ünneplésén is közreműködött.

Móricz a siker érdekében, ahogyan ez az előadássorozat egészéből látszik, arra kérte a meghívott előadókat, hogy ne igazán az alkalomra írt újdonsággal jelentkezzenek, hanem inkább olyan témával, amely már korábban is foglalkoztatta őket, illetve általános érdeklődésre tarthat számot. Kosztolányi ezt az igényt könnyen teljesíthette. Bár pontosan nem lehet tudni, hogy a Nyugat Barátok Köre alkalmain mi hangzott el, akár tőle, akár másoktól (hacsak nem közölte azt a Nyugat később), s néha még a résztvevők jelenléte is bizonytalan, Kosztolányi esetében a címek alapján mégis következtetni lehet arra, hogy mi volt az alapja előadásainak, illetve mire támaszkodva tarthatta meg azokat.

(*A versről*) 1928. január 15-én jelent meg az Új Időkben *Ábécé a versről és költőről*⁹ című írása, amelyet az alkalom szabta előadás–beszélgetés (1931. január 20.) alapjának lehet gondolni. A több, rövidebb bekezdésből álló írás egy-egy részletét az előző két évben a Pesti Hírlapban közölte, írójuk éppen Herczeg Ferenc lapjában fogta össze azokat, és szerkesztette formailag egységes szöveggé. Kézenfekvő volt, hogy ezt használja fel, s talán még más, ebben az időben keletkezett, hasonló témájú írását is az alkalomhoz szabottnak lehet gondolni, például a *Katé kezdő költőknek*,¹⁰ vagy a *Gyermek és költő*¹¹ címűeket, amelyeknek egy-egy részletét beolvashatta előadásába. Mindenesetre az Új Időkben olvasható közlemény tizenhárom részből áll, s témájában és tárgyalásmódjában egyaránt változatos. Bennük Kosztolányi először megállapítja, hogy az emberiség történetében előbb volt a vers, mint a próza: a „vers mindnyájunk anyanyelve”.¹² Tagadja, hogy – noha szavak alkotják a közbeszédet és a lírai kifejezést is – a versben bármilyen logikai közlés lenne, sem politikai hajlandóságot, sem „nemesebb” érzéseket, sem „eredeti” gondolatokat nem tartalmaz(hat)nak – vagyis csak azt tartja versnek, amelyből a felsoroltak hiányoznak. A költő számára kevésbé fontos a tartalom, hiszen a „vers érzéki csoda” és az „eszme nem számít”. Szót emel az érthetelenség vádja ellen, megfogalmazva világosság és homályosság dialektikáját. Ám eközben az újságírói kényszer szorításában újságírói hibát vét: Petőfi Sándor *Téli éjszakák* című versét hozza példaként – csak hogy az a vers, amire gondolt, *A téli esték* címet viseli, *Téli éjszakák* címmel Faludi Ferenc írt elbeszélésfüzért. S hogy a második közlésben is elvétette, az csak megerősíti az újságírói kényszerek folyamatosságát.

A versolvasás haszontalanságától – csodálkozva azon, hogy „az emberek verseket olvasnak” – eljut az élet észszerűtlenségéig, amelynek „egyenértékű kifejezője az észszerűtlen vers, az a beszéd, mely legméltóbb az emberhez”.¹³ Rövid, négy expresszív mondatból álló bekezdésben érzékelteti a költészet hatalmát, amely képes legyőzni

⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a versről és költőről*, Új Idők, 1928. január 15., 69.

¹⁰ Megjelent a Pesti Hírlap 1927. május 29-i számában.

¹¹ Megjelent a Pesti Hírlap 1930. július 13-i számában.

¹² KOSZTOLÁNYI, *Ábécé a versről*, i. m., 69.

¹³ *Uo.*

a testi korlátokat is. Megörökíti kora néhány kellemetlen költői típusát, álarc mögé bújva, mivel „[m]a a közéletben nincsen zsarnokság. De az irodalmi életben annál nagyobb. Most csak költőfejedelmek vannak és lakájok, akik nem ismerik a tréfát”.¹⁴ Állást foglal az élményköltészettel szemben, de kifogásolja a tudatosságot is: „[a] költő munkája jórészt öntudatlan”. Az adóhivatali kötelesség teljesítése közben értékelte a költőnek a társadalom többi tagjától való különállását, valamint a jégverés (a külvilág nyúgai és nyilai) hiányának és megérkezésének szükségességét – a készülő mű stimulálójaként. Költői ellentétben hasonlítja össze a tudós és a poéta világlátását, s apró párbeszédben – a feleség számonkérését hallgatva – a jelen nélkülözéseit, meg a jövő, az utókor előtti megdicsőülést; utóbbit persze némi ironikus hangsúllyal. Végül az érdem és az elismerés – öntudatos, egyben hiú igényű – kapcsolatát állítja be: „A dicsőség ott kezdődik, hogy túlbecsülnek”.¹⁵

(*A regényről*) Kosztolányinak 1928. április 7-én jelent meg szintén az Új Időkben az *Ábécé a regényről és a prózáról*¹⁶ című, ugyancsak több – tizenegy – részből álló írása. Ennek egyik bekezdéséből, amely Pázmány Péter jelentőségét foglalta össze, később önálló tanulmányt írt. Kosztolányinak a prózáról szóló ábécéje egyes pontokon folytatta a versről szóló, előbb említett írásának gondolatait. Szerinte a próza – a szó köznapi használatával szemben – ugyanolyan emelkedett szemléletet jelent, mint a líra: „a vers az érzelmi élet zenéje, a próza pedig az értelmi élet”.¹⁷ Rácsodálkozik az írásnak, mint cselekvésnek a bátorságára, különösen a hatását biztosító körülmények esetlegességét felmérve. Másfelől leszögezi, hogy minden írott, nyomtatott mű csak az olvasó közreműködésével érheti el célját: „[a] könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa”.¹⁸ Egy E. M. Forster-idézet alapján, amely a prózai műalkotásokat formai alapon határozza meg, felállítja a maga elméletét a regények zárt és a novellák nyitott világáról. Képzelt párbeszédben örökíti meg a könyvkereskedelem ismereteit a tömegolvasóról. Összeveti a köznapi és a művészi igazmondást, s megállapítja, hogy „minden regény megfordított önéletrajz” – feltételezve, hogy az író nem arról ír, ami, hanem „épp ellenkezőjéről annak, ami van”.¹⁹ Az alkotófolyamat során tehernek érzi, ha egy megírandó tárgyról az író minden ismeretnek birtokában van, mert egy kis felületesség mindig elősegíti a művészi megismerést. A gyermeki tapasztalathiány gazdagsága és a felnőttkor ismereteinek szegénysége mint az élet két kísérője juttatja eszébe: „[a]z élet a legsilányabb ponyvaregényíró”. Ebben az írásban is maszk mögé bújva mutatja be prózairó kortársait, jellemrajzai mögé nem lenne nehéz odailleszteni az alkotók nevét, akikről szólnak. Utolsó, lírai hangulatú bekezdésében a fenségesség és a szorgalom egymás mellé helyezésével az utóbbi gyakorlójaként jelöli ki az író helyét.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a regényről és a prózáról*, Új Idők, 1928. április 7., 441.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

(*A kínai lélekről és versről*) Szemben a két előző előadással, az áprilisi egy aktuális, Kosztolányit éppen foglalkoztató téma volt. Ebben az évben jelent meg ugyanis a Révai kiadó gondozásában *Kínai és japán költők* című fordításkötete, amelynek egyik esszészzerű tanulmányát öt részletben, eltérő alcímekkel a Pesti Hírlap Vasárnapja is közölte, éppen az előadással egy időben.²⁰ Az alcímek megfogalmazásukban illeszkedtek a Nyugat Barátok Köre csevegéseinek figyelemfelhívó címeihez. Kosztolányi kötetkísérő két tanulmányára jellemző, hogy a magyartól a nyelvi, földrajzi, művelődési, történelmi és más szempontok szerint is oly távol álló kultúrát, annak fenntartóit, gondolkodását, világszemléletét – forrásai alapján – európai szemmel nézi, ismerethiányait pedig a rendelkezésére álló nyelv szó- és kifejezésrendszerével tölti ki. Közvetít valamit, ami, természetesen nem a kínai civilizáció képe, mint inkább az, ami benne él erről. Ezért aztán megállapításai általában nyelvileg érdekesek, esztétikailag szépek, csak éppen távol állnak a valóságtól. Például *A halál pitvarába* című fejezet egyik megállapítása szerint a kínai ember „[h]árom évig köteles gyászolni hozzátartozóit”. Vajon hogyan gondolta ezt Kosztolányi? Kína szubkontinensnyi ország, eltérő földrajzi, éghajlati, történelmi, népcsoportbeli tulajdonságokkal, Belső-Mongóliától a Dél-kínai tengerig, a Sárga-tengertől Tibetig és az Ujgur Autonóm Tartományig; a sok egyében kívül gyászában is eltérő szokásokkal. De ha csak a legfőbb, legnagyobb létszámú kínai népcsoportra, a han-kínaiakra szűkítjük is le a kérdést, akkor sem lehet a halottakkal szembeni magatartásukat arra az egyetlen mondatra redukálni. A távoli kultúra európai szemléletét mutatja a következő, a *Szertartás és lélek* című részben olvasható mondat is: „Gyakran megesik, hogy a kínai kisfiú cukrot vásárol a kereskedésben, ki is fizeti, azután fölszólítja a boltost, vessenek kockát, azzal döntsék el, vajon duplát kap-e, vagy semmit?”

Ugyancsak európai példák alapján rangsorolja a kínai társadalmat írókra, földművesekre, kézművesekre és kalmárookra. Nem világos azonban, hogy Kína történelmének melyik időszakában, melyik földrajzi helyén igaz e megállapítás. Ahogy a japán és kínai verseket is csak közvetítő nyelv segítségével fordította, úgy Kínáról és Japánról való ismeretei is a közvetítő forrásokból származtak. S ezek idealizmusát Kosztolányi is továbbadta: „[a]mikor nálunk javában folytak a népiirtások, a vallásüldözések, a kínaiak álmodoztak”.²¹ Az ilyen jellegű megjegyzések legfeljebb az európai történelemből való kiábrándulást jelzik a távol-keleti eszményítésével, arról nem beszélve, hogy az európai népiirtások és vallásüldözések fenti említése is túl általános, nem bizonyít önmagában semmit. Úgy tűnik, Kosztolányinak ebben az írásában, és feltehetően az előadásában is nem a távol-keleti változatosság, sokszínűség, az európai kultúrától különböző és avval megegyező vonások érzékeltetése volt a célja. Tetszetősen megkomponált mondataival, ellentétes szerkesztésű lírai megállapításaival,

²⁰ *A halál pitvarában* (Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. április 26.), *Szertartás és lélek* (Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. május 3.), *Az írás népe* (Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. május 10.), *Mi az ő versük?* (Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. május 17.), *Ihlet és teremtés* (Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. május 24.).

²¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mi az ő versük?* = K. D., *Kínai és japán versek*, Bp., Génius-Lantos, 1931.

a töredékességben látható világ képét és megismerhetetlenségét sugallva, rezignált mondataiban a mindenkori befogadók hasonló, differenciálatlan és pillanatnyi, hangulatok által vezérelt tapasztalatait megszólaltatva, a beavatottság látszatával nyűgözte le olvasóját, hallgatóját – a Nyugat Barátok Körének érdekeségekre és egzotikumokra fogékony hallgatósága azt kapta, amire vágyott.

(*A magyar nyelvtisztaságról*) Kosztolányi nyelvveléssel foglalkozó, nyelvvédő írásai többségükben a harmincas évek elejétől keletkeztek, de inkább 1931 után. A Nyugat 1916. február 1-jei számában azonban közölte *Nyelvtisztítás* című írását,²² amelyben az idegen szavak használatát kifogásolja, normatív kívánsággal: „[h]a valaki az anyanyelvén beszél, le kell mondani a másik nyelv előnyeiről”. Amennyire érthető ez az igény a fitogtató, túlzásos nyelvhasználat esetében, annyiban helytelen a mértéktelen purizmus is. Elég arra gondolni, hogy milyen nehéz lenne például angolul, franciául, németül vagy más nyelveken anyanyelvi szóval visszaadni mondjuk a *kocsi*, *mozi*, *pálinka*, *huszár* szavak magyar jelentését (még akkor is, ha például az utóbbi kettőről a nyelvtudomány kimutatta idegen eredetüket, de a világon magyar használatban terjedtek el), vagy magyar szóval kellene helyettesíteni például a *szamuráj*, *gésa*, *downtown* (area) szavakat. Arról nem beszélve, hogy például a *cukor*, a *lift*, a *sport* és sok-sok társuk vajon magyar vagy idegen szónak számítanak-e? Sajnos, azt nem lehet tudni, hogy a magyar nyelvtisztaságról Kosztolányi mit mondott a Nyugat Barátok Köre 1931. október 8-i előadásán, csupáncsak feltételezhető, hogy szót ejtett az idegen szavakról, és ami még elhangzott, talán beépült később publikált nyelvelméleti írásaiba.

A felolvasások mellett, ahogy már volt róla szó, Kosztolányi előadóként is szerepelt a Nyugat Barátok Köre rendezvényein: március 28-án három székely népballadát és egy saját verset szavalt, április 18-án közreműködött Nagy Endre köszöntésén, május 21-én és november 28-án pedig feleségével együtt lépett fel. A Nagy Endre köszöntésén elhangzott karc – ez a szerző műfajmegjelölése – tíz rövid bekezdés a május 1-jei, tehát a Nyugat következő számában jelent meg. A székely népballadák, a saját vers, melyet felolvasott és felesége szavaltának darabjai ismeretlenek. Mindezek mellett az első évben Kosztolányi-művek többször szerepeltek előadói esteken is. Január 24-én Kernách Ilona és Simonyi Mária adtak elő Kosztolányi-, Gellért- és Somlyó-verseket, március 14-én Kosztolányi regénnyel kapcsolatos felolvasása után R. Moll Terézia válogatott a kínai versek közül, április 11-én, Simonyi Mária estjén egy Kosztolányi-vers hangzott el, egy-egy Babits-, Erdélyi- és Gellért-vers társaságában.²³ Június 11-én a délután első részében Móricz Zsigmond értekezett a debreceni emberről, majd pedig Simonyi Mária mondott Erdélyi, Gellért és Kosztolányi verseket. Június 20-án határos produkciót láthattak a jelenlévők, mivel Füst Milán szavalta Kemény Simon,

²² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelvtisztaság*, Nyugat, 1916. február 1., 188–189.

²³ Kernách Ilona a Nyugat szerzője volt, aki előadóként is kipróbálta magát – feltehetően Móricz biztatására –, R. Moll Terézia a Nyugat körüli szubkultúrából érkezhettek, esetleg a lap valamelyik, ma már elfeledett szerzőjének a felesége volt.

Szép Ernő, Somlyó Zoltán, Gellért Oszkár és Kosztolányi Dezső verseit – az est további részében pedig Vaszary Piroška tolmácsolta Ady verseit és egy Karinthy-tréfát. Október 1-jén pedig Ignotus és Kosztolányi verseit adta elő Ascher Oszkár. A versek címét azonban a tudósítások nem örökítették meg.

A Nyugat Barátok Köre egy volt Móricz Zsigmond próbálkozásai közül, hogy a Nyugat megjelenését lehetővé tegye. Ebben a tevékenységben Kosztolányira is számíthatott, akinek viszont a fellépések kiváló alkalmat teremtettek arra, hogy megmutassa szolidaritását, miközben ezeket a sorokat vetette papírra:

Mit a csaló próféták csácsogása,
nem alkuszom én semmiféle rúttal,
se a labdákért ordító tömeggel,
se számarányokkal, se Hollywood-dal.
Tőlem locsoghat megváltó igéket
s unalmas örültségeket az ép ész,
nem az enyém a század rongy bohóca,
se a felhőkbe zörgő, bamba gépész.²⁴

ATTILA BUDA

Kosztolányi and the "West Friends Circle"

From the beginning of 1931, the editors of an important journal of Hungarian literature called Nyugat (West) organized a series of lectures, under the title "West Friends Circle". Their aim was to organize a reading audience connected to the journal with the help of regular these occasions. The authors of the Nyugat also performed on the lectures, with Dezső Kosztolányi making several appearances. The study examines the contents of his lectures, using his writings with similar titles.

²⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Költő a huszadik században* (1931).